

ENKELE INLEIDENDE OPMERKINGEN OVER TEKST EN CONTEXT IN DE GESCHIEDBEOEFENING

F.R. Ankersmit

De weg die van verleden naar heden leidt -en omgekeerd- is geplaveid met teksten. Wat wij van het verleden weten of te weten kunnen komen, is in verreweg de meeste gevallen informatie die een tekstueel karakter heeft. Zeker kunnen overgeërfd gedrag patronen, gewoontes, gebouwen of kunstwerken ook ons inzicht in het verleden wezenlijk verdiepen, maar in de meeste gevallen heeft het historisch materiaal dat de historicus tot zijn beschikking heeft toch het karakter van beschreven of bedrukt papier.

Die uit en over het verleden overgeleverde tekstuele informatie kan men op allerlei verschillende manieren catalogiseren¹, maar ik wil hieronder volstaan met een simpele onderverdeling in tweeën. Allereerst zijn er de geschreven of gedrukte bronnen die uit het verleden zelf stammen. Daarnaast is er de geschiedkundige literatuur over het verleden, dat wil zeggen, de teksten die historici in heden en verleden over de geschiedenis schreven. In de praktijk zal de laatste categorie van teksten altijd voor de historicus van het meeste belang zijn. Want zelfs de ijverigste geschiedvorser kent het verleden voornamelijk uit reeds bestaand geschiedkundig werk en maar voor een gering gedeelte op basis van de eigen ervaringen met het verleden die hij in het archief opdeed. Zoals dat trouwens ook in alle andere disciplines het geval is, is geschiedkundige kennis voor het overgrote deel kennis die we bereid zijn voor waar te houden en die we niet zelf zouden kunnen legitimeren. De bestudering van de receptie van -en de omgang met reeds verworven geschiedkundige kennis zal daarom ons inzicht in de aard van onze verhouding tot het verleden wezenlijker kunnen verdiepen dan een onderzoek naar hoe die kennis verworven wordt. Desondanks wil ik mij hieronder concentreren op de teksten die het verleden aan ons naliet en niet op de teksten die historici over het verleden schreven -pas aan het einde van mijn betoog zal ik mijn aandacht verleggen.

In de uit het verleden overgeleverde teksten kan men wederom een tweedeling aanbrengen, waarbij als criterium geldt het soort van moeilijkheden dat zich voordoet bij de interpretatie van die beide soorten van teksten. In de eerste categorie van teksten die ik beoog is het relatief moeilijk om tot de tekst toegang te krijgen, maar relatief gemakkelijk om de tekst te interpreteren als men die toegang eenmaal heeft. Denk bijvoorbeeld aan een middeleeuwse oorkonde. Een verantwoorde lezing van die oorkonde vereist een

1 In de Duitse 'Historik'-traditie had en heeft men altijd veel aardigheid in het rubriceren van bronnenmateriaal. Zie bijvoorbeeld J.G. Droysen, *Historik. Vorlesungen über Enzyklopädie und Methodologie der Geschichte*, (München 1971) 31-92.

grondige en jarenlange filologische scholing en een gedegen kennis van alle relevante hulpwetenschappen. Maar heeft men die kennis op de juiste wijze toegepast, dan is de interpretatie van de tekst relatief gemakkelijk (waarmee ik geenszins de moeilijkheden die zich ook hier voor kunnen doen, wens te onderschatten en zeker afzie van de nog veel complexere problemen van hoe aldus verkregen onderzoeksresultaten met elkaar in logisch verband kunnen worden gebracht²). Interpretatie zou men hier kunnen vergelijken met het innemen van een goed verdedigde, ommuurde stad. Men komt er moeilijk in, maar als dat eenmaal gelukt is, dan blijft men relatief gemakkelijk meester van de situatie. De verhoudingen liggen precies andersom in het tweede soort van teksten dat ik onderscheiden wil, namelijk het soort van teksten dat men in de intellectuele geschiedenis bestudeert. Interpretatie lijkt daar meer op de verovering van een land dan van een ommuurde stad. Het is betrekkelijk gemakkelijk om ergens toegang te vinden, maar des te lastiger om zijn gezag ook in afgelegen streken te doen gelden. De greep die men op een bepaalde plaats heeft, wordt vaak weer teniet gedaan door een verlies aan controle elders. Inderdaad, anders dan een middeleeuwse oorkonde is een tekst van bijvoorbeeld Hobbes of Rousseau vrij gemakkelijk te benaderen. Kennis van de juiste vreemde talen is vaak al voldoende om een eerste indruk te krijgen. Maar, zoals de geschiedenis van de politieke theorie bewijst, het gevoel de tekst meester te zijn is doorgaans een bedriegelijke illusie. Na een eerste gemakkelijke en weinig beslissende overwinning raakt men verstrikt in een onoverzichtelijke guerilla waarin men vaak vriend en vijand niet goed meer van elkaar kan onderscheiden. Om de laatste metafoor een moment voort te zetten, de problemen waar een dergelijke tekst ons voor stelt, hebben vaak paradoxalerwijs veel van doen met het feit dat de tekst op een cruciaal moment juist in het geheel geen weerstand biedt tegen interpretatieve machtsuitoefening. Vaak ziet de interpreter zich verraden, juist omdat de tekst maar al te graag met hem mee lijkt te willen werken. En het gevolg is dat hij een gevoelige nederlaag leidt, op precies die plaats waar hij hoopte de tekst 'gepacificeerd' te hebben.

Begrijpelijkerwijs leidde dit ertoe dat men zich afvroeg wat de beste strategie zou zijn voor de intellectueel historicus in zijn streven om de juiste betekenis van de tekst te veroveren. Aanvankelijk keek men ter beantwoording van die vraag naar hoe filosofen de arbeid van hun illustere voorgangers interpreteerden. En een dergelijke reactie ligt ook voor de hand. Want beziet men de filosofische literatuur dan blijkt het daar in veel gevallen te gaan om een debat met de grote filosofen uit het recente of soms een ver verleden. Wil de hedendaagse filosoof dat debat met Aristoteles, Descartes, Kant of Wittgenstein daadwerkelijk aangaan, dan zal hij allereerst een betrouwbare interpretatie moeten hebben van de teksten van deze en dergelijke auteurs. Het is waar dat intellectueel historici zich doorgaans bezighouden met de geschriften van minder invloedrijke en soms zelfs geheel vergeten geleerden, maar dat hoeft voor de wijze van benadering geen wezenlijk verschil te maken. Deze oriëntatie op de gang van zaken bij de collega's in de filosofie

2 Een treffend voorbeeld is A.S. van der Woude, *De rollen van de Dode Zee: Ontcijferingsmethoden en nieuwe teksten* (Amsterdam 1989).

leidde er toe dat men in de praktijk van de intellectuele geschiedenis- en ik denk daarbij met name aan de (geschiedenis van de) politieke theorie die traditioneel het belangrijkste aandachtsveld is binnen het geheel van de intellectuele geschiedenis -de intellectuele arbeid van Hobbes, Locke of Montesquieu benaderde vanuit het perspectief van het soort van politieke vragen die ons ook nú in sterke mate preoccuperen. De suggestie die van deze van de filosofen geleende methode uitging was daarom deze: net als in de filosofie in het algemeen zijn er ook in de politieke filosofie een aantal eeuwige, onveranderlijke en meest fundamentele problemen (zoals de vraag naar de legitimiteit van het politieke gezag, naar de verhouding van vrijheid en politieke macht of naar de beste constitutionele bewerktuiging van de Staat), vragen waarop gezien hun fundamenteel karakter iedere politieke theoreticus uit het verleden een antwoord gegeven moet hebben en dat antwoord zou men dan koste wat kost uit de geschriften van die auteurs kunnen en moeten destilleren. Dit zou men de 'tekstualistische' benadering in de intellectuele geschiedenis kunnen noemen: men had vrijwel uitsluitend oog voor de tekst als zodanig en nauwelijks voor de historische omstandigheden waaronder de tekst tot stand gekomen was. En op grond van de aanname dat de meest wezenlijke politieke vragen voor alle tijden dezelfde zijn en dat die zich daarom ook altijd in min of meer dezelfde vorm zouden aandienen, leek die *Vernachlässigung* van de historische omstandigheden ook gerechtvaardigd. Deze benadering treffen we aan in het werk van historici van de politieke theorie als Strauss, Sabine, Plamenatz of Wolin. In het overwegend a-historisch intellectueel klimaat van de jaren na de Tweede Wereldoorlog, toen juist als gevolg van die oorlog politieke en ethische oordelen een zekere universele geldigheid leken te hebben, bezat deze benadering goede papieren.

Karakteristiek voor de twijfels die men gaandeweg kreeg ten aanzien van deze tekstualistische benadering is een beroemd en invloedrijk artikel van de Engelse politiek theoreticus Quentin Skinner uit 1969.³ Skinner beriep zich op de zogenaamde 'taaldaadtheorie' van de filosoof J.L. Austin. Volgens die theorie zouden wij bepaalde soorten van taaluitingen niet zozeer als mededelingen (zoals "Koningin Victoria regeerde van 1837 tot 1901"), maar mede ook als een speciaal soort van handeling op moeten vatten. Zo verricht degene die zegt "hierbij doop ik dit schip de 'Queen Victoria'" eerder een handeling, dan dat hij een mededeling doet. En zo waren volgens Skinner de geschriften van de grote politieke theoretici uit het verleden ook mede handelingen -en daarom 'taaldaden' in de door Austin bedoelde zin- omdat die theoretici met hun geschriften ook welbewust de politieke praktijk van hun tijd wilden beïnvloeden. Nu is het uiteraard zo dat men altijd handelt onder -en in antwoord op een welbepaalde, historische situatie. Voor een goed begrip van de bedoeling van de politiek theoreticus zal men daarom de historische situatie waarop de tekst van die theoreticus als 'taaldaad' een antwoord was,

3 Q. Skinner, 'Meaning and understanding in the history of ideas', in: *History and Theory*, VIII (1969) 3-52. Voor een verhelderende karakteristiek van Skinners plaats in de theorievorming over interpretatie in de intellectuele geschiedenis; M.Jay, *The textual approach to intellectual history*, in: *Strategies. A journal of theory, culture and politics*, 4/5, (1991) 7-19. De denkbeelden van Hans Kellner, die aan deze *Groniek*-aflevering bijdraagt, worden ook uitvoerig besproken in dit artikel.

steeds in de beschouwing moeten betrekken. En dat alles leidde dus tot het inzicht dat men voor een goed begrip van (het 'performatief', of 'taaldaad'-karakter van) de door de politiek theoreticus geschreven tekst steeds de historische context waaronder de tekst tot stand kwam mede moet overwegen. Een contextualistische benadering verving daarmee de oudere, tekstualistische aanpak. Zelf liet Skinner het overigens niet bij zijn theoretische programma en bracht hij dat programma in praktijk in een tweedelig werk over de zestiende en vroeg-zeventiende-eeuwse politieke theorie; deze studie verschilde overigens niet dramatisch van het soort van boeken die men voordien placht te schrijven over dit soort thema's.⁴

Over het algemeen valt bij dit pleidooi voor het contextualisme en tegen het tekstualisme wel een relativerende kanttekening te plaatsen. Want anders dan ik hiervoor suggereerde heeft de contextualistische, historische benadering in de praktijk gewoonlijk de voorkeur van de intellectueel historici gehad boven de tekstualistische aanpak. In feite was het tekstualisme van de naoorlogse periode een korte, en vooral Angelsaksische uitzondering op de contextualistische regel. Historistische intellectueel historici als Friedrich Meinecke en Marxistische georiënteerde historici als de briljante Karl Mannheim hadden altijd al beweerd dat men alle intellectuele reflectie moest plaatsen in de context van de tijd. En, om dichter bij huis te blijven, in zijn pioniersarbeid *Politieke theorie in het zeventiende-eeuwse Nederland* van 1960 ging Kossmann zelfs expliciet uit van de vraagstelling op welke wijze men in het zeventiende-eeuwse Nederland een politieke verantwoording trachtte te geven voor het staatkundig unicum van de Republiek. Maar men zou nog veel verder terug kunnen gaan: historici als Donald Kelley hebben aangetoond dat zestiende-eeuwse theoretici van het Romeinse recht als Budé, Cujas of Hotman zich er al terdege van bewust waren dat dat recht alleen verstaan kon worden in de context van de zeden en de instituties van het Romeinse imperium.⁵ Tegen deze achtergrond mag men zich er over verbazen dat Skinners contextualisme lange tijd gegolden heeft als een opmerkelijk nieuw theoretisch inzicht⁶; wat Skinner opnieuw uitvond was in feite een al eeuwenoud wiel. En ik zie daarbij nog af van de twijfels die men hebben kan over Skinners voorstel om politiek theoretische teksten als taaldaden op te vatten: in de sociale wereld functioneren teksten toch wezenlijk anders dan daden en de metafoor van de tekst als handeling lijkt daarom weinig gelukkig.

Hoe dan ook, tot dusver is de geschiedenis van de theorievorming over de historische tekst en zijn relatie tot zijn context weinig problematisch en weerspiegelt die onze intuïties over hoe tekst en context onderling samenhangen. Maar in de laatste jaren is het beeld van de theorievorming over de relatie tussen tekst en context in de geschiedbeoefening snel complexer geworden. Dat is vooral het gevolg van de snel toegenomen invloed van de hermeneutiek en van de in de algemene literatuurwetenschap ontwikkelde

4 Zie daartoe de bespreking van E.H. Kossmann, Bespreking van Q. Skinner, *The foundations of modern political thought, Theoretische Geschiedenis*, VII, (1980) 3-8.

5 D.R. Kelley, *Foundations of modern historical scholarship* (New York 1970).

6 Voor de grote belangstelling die in de Angelsaksische wereld, merkwaardig genoeg, voor Skinners theoretische denkbeelden bestaat, zie J. Tully ed., *Meaning & context. Quentin Skinner and his critics* (Oxford 1988).

interpretatietechnieken op het hedendaagse denken over de geschiedkundige interpretatie. De zes bijdragen in deze *Groniek*-aflevering geven een indruk van die recente evolutie. Ik wil die evolutie hieronder kort becommentariëren en afsluiten met een opmerking over wat ik als een merkwaardig tekort daarin ervaar.

Laten we terugkeren naar de klassieke, historicistische opvatting van de context zoals we die reeds bij Skinner aantreffen. De gedachte hier is dat de betekenis van de tekst mede bepaald wordt door de historische context waarin de tekst geplaatst moet worden. De auteur van de door de historicus bestudeerde tekst kan zich al of niet van die context bewust geweest zijn: het kan zijn dat hij met zijn arbeid een bepaald actueel probleem wenste op te lossen, maar het is ook mogelijk dat hij zich in het geheel niet realiseerde hoezeer zijn opvattingen het stempel dragen van de tijd waarin hij leefde. Maar in beide gevallen lijkt niets natuurlijker dan de context in ogenschouw te nemen. Alle problemen met de context komen nu daaruit voort dat deze vertrouwde, historicistische opvatting van de context minder vanzelfsprekend is dan we op het eerste gezicht zouden denken. Dat is de *pointe* van LaCapra's betoog, zoals weergegeven in Kupers bijdrage. LaCapra maakt ons opmerkzaam op het eenvoudige gegeven dat de historische context van een tekst in de meeste gevallen complexer, problematischer en nog heel wat onhandelbaarder is dan de tekst in kwestie. *Goethe* te verstaan is al een immense opgave, maar *Goethes tijd* te verstaan is een uitdaging van een nog weer heel andere orde. Kortom, het pogen de tekst te verhelderen door die in zijn historische context te plaatsen is doorgaans een verklaring van *obscurum per obscurius*. Voorts doet zich daarbij nog het probleem voor van hoe de context zijn weg naar de tekst vindt: die intellectuele osmose zal en kan niet anders dan partieel zijn en de vraag rijst dan wat er voor verantwoordelijk is dat bepaalde zaken wel en andere weer niet van de context in de tekst terechtkomen. De redundancies die deze onvermijdelijke vraag even onvermijdelijk met zich mee brengt, suggereren al in welke theoretische nesten men zich werkt met de historicistische opvatting van de context van de tekst. Het is daarom begrijpelijk dat LaCapra opteert voor een niet-historistische benadering van de tekst en hij blijkt daartoe zijn heil te zoeken bij Bakhtin en, vooral, Jacques Derrida (over wie zo dadelijk meer).

Ook Gadamer verzette zich in zijn bijzonder invloedrijke, uit 1960 daterende *Wahrheit und Methode* tegen de historicistische conceptie van de context -zij het om andere reden dan LaCapra. Gadamer brengt de context van een tekst vooral in verband met wat hij de 'Wirkungsgeschichte' van een tekst noemt. Hij wil ons met dat begrip attenderen op het feit dat wij de tekst nooit onbevangen en onbevooroordeeld tegemoet treden, omdat wij die altijd zullen zien door het prisma van vroegere interpretaties. Verre van dit te betreuren als een teken van de onvermijdelijke subjectiviteit van de historicus, ziet Gadamer hier juist de bron van alle geschiedkundige zingeving. En het gevolg is dat Gadamer ons leert iedere nieuwe interpretatie niet te zien als een volgende stap in de richting van de tijdloze, intrinsieke betekenis van de tekst, maar als slechts een nieuw hoofdstuk in de interpretatiegeschiedenis, in de *Wirkungsgeschichte* van de tekst. De in het kader van dit betoog belangrijke conclusie is deze. De context waarin we de tekst moeten plaatsen is voor Gadamer niet, zoals het geval met de historisten (of Skinner) was, de

intellectuele, sociale, etcetera *Umwelt* van de auteur van de tekst, maar de interpretatiegeschiedenis van de tekst, lopend van de eerste interpretatie die de auteur zelf aan zijn tekst gaf tot aan hedendaagse interpretaties. De context wordt als het ware 'losgeweekt' van het verleden zelf en krijgt het karakter van een *brug* tussen verleden en heden.

Een radicalisering van deze historisering van de context treffen we in het oeuvre van Derrida (en in de op Derrida geënte voorstellen van LaCapra voor interpretatie in de intellectuele geschiedenis). Twee aspecten van Derrida's omgang met teksten zijn hier van belang. "Lezen is volgens Derrida *citeren*, dat wil zeggen een stuk tekst uit een context weghalen en het in een ander context onderbrengen", aldus Widdershoven in zijn bijdrage. Derrida gaat hiermee nog een stap verder dan Gadamer met zijn *Wirkungsgeschichte*: de context vindt nu zijn belichaming in de zogenaamde 'intertekstualiteit', dat wil zeggen, in de plaats die de tekst inneemt in het web van teksten waarmee de tekst in kwestie zich laat verweven. De context wordt daarmee geheel 'gecontemporaniseerd': de *Wirkungsgeschichte* wordt verruild voor de hier en nu te constateren intertekstuele verweving van de tekst in kwestie. Maar er is nog een tweede, niet minder belangrijk element in Derrida's gedachtengang en waarvoor ook het zojuist genoemde element in weer een ander licht gesteld wordt. Want wat zojuist gezegd werd, betreft Derrida ook op een hoogst verrassende wijze op de tekst *zelf*. Dat wil zeggen, voor Derrida is intertekstualiteit niet alleen een kwestie van de verweving van verschillende teksten met *elkaar*, maar naar zijn idee staat de tekst ook in een intertekstuele verhouding met *zichzelf*. In zijn uiterst erudiete en fijnzinnige tekstanalyses toont Derrida dat er in feite in een tekst meerdere, quasi-elkaar-becommentariërende, stemmen spreken en dat de tekst zelf al, om Gadamer's terminologie te gebruiken, een *Wirkungsgeschichte* lijkt te bevatten. Het is overigens niet zo dat Derrida hier een algemene 'theorie' over heeft: hij heeft een gezonde afkeer van categorische uitspraken over hoe teksten in het algemeen in elkaar zitten en over hoe wij die in het algemeen zouden behoren te benaderen. Veeleer is zijn werkwijze om te laten zien dat we bepaalde 'interessante' teksten (zoals die van Plato, Rousseau, Hegel of Husserl) kunnen lezen alsof die zich inderdaad in zo'n intertekstuele 'verhouding tot zichzelf' laten plaatsen. Derrida realiseert deze lezing van 'interessante' teksten door een subtiële speurtocht naar de semantische fricties, de opposities, en omkeerbare hiërarchieën of de onzekerheden die de tekst zelf schept. Het gaat daarbij niet, zoals men op het eerste gezicht misschien denken zou, om simpele contradicties in de tekst. Van dergelijke contradicties kan men zeggen dat die *onafhankelijk* van elkaar geformuleerd kunnen worden (in de zin van "hier zegt de auteur a" en "daar zegt de auteur niet-a"). In de werkelijk 'interessante' tekst zoekt Derrida echter juist beide polen *tegelijk* te behouden en ligt de betekenis van de tekst juist in dat intertekstuele verschil van de tekst met zichzelf. Wellicht zal de lezer zich afvragen wat men zich daarbij nu *in concreto* voor moet stellen en het enige bevredigende antwoord op die vraag ligt in een verwijzing naar Derrida's (vroege) werk. Maar de volgende vergelijking -een vergelijking die Derrida ook zelf maakt- kan verhelderend zijn. Wanneer een psychoanalyticus de monoloog van zijn cliënt beluistert, dan weet hij dat die een andere dieptebetekenis heeft dan wat aan de oppervlakte van die monoloog verwoord wordt. Maar het is niet zo dat de psychoanalyti-

cus die dieptebetekenis eenvoudigweg substitueert voor wat er aan de oppervlakte ligt: waar het in de psychoanalyse om gaat is daarentegen de vraag waarom de cliënt nu juist voor *deze* oppervlakte kiest om *deze* diepte uit te drukken. En dat vereist het behoud van *beide* niveaus. De stijlfiguur van de psychoanalyse is eerder de allegorie dan de ironie -en in Derrida's analyse van de tekst is het niet anders. De betekenis van de tekst heeft daarom voor Derrida niet een eenduidige oorsprong, hij is niet te identificeren met -of te reduceren tot een coherente, parafraseerbare eenheid, maar ligt in dat vermogen van de tekst om in een verhouding tot zichzelf te staan, een vermogen dat Derrida aanduidt met het neologisme 'différance' (met een a in plaats van een e).⁷

Laten we de rekening opmaken. In het voorgaande zijn twee patronen te ontwaren. Allereerst constateren we dat de krachtsverhoudingen in de relatie tussen tekst en context steeds verder verschuiven in het voordeel van de context. In het geval van het tekstualisme van Strauss *cum suis* was er zelfs nog in het geheel geen context; in het historisme (en Skinners variant daarvan) krijgt de context een nog slechts dienende functie ter verheldering van de tekst; tekst en context blijven vooralsnog duidelijk van elkaar onderscheiden. Bij Gadamer staat de tekst al op achterstand: de context van de *Wirkungsgeschichte* is bij hem duidelijk sterker dan de tekst zelf. Tenslotte, in de vorm van een intertekstuele verweving (met zichzelf) heeft de context bij Derrida de tekst zelf geheel veroverd. De tekst is nu zijn eigen context geworden en het eindresultaat is dat we alleen maar context en geen tekst meer hebben. Een tweede patroon is dit. Parallel aan deze evolutie valt een voortgaande 'contemporanisering' van de context -en als gevolg van de voortschrijdende absorptie van de tekst in de context- tevens van de tekst zelf te constateren. De historicist localiseert de tekst en de context waarin die verankerd ligt nog ferm en zonder aarzelen in het verleden zelf. Gadamer situeert de context al in het traject *tussen* verleden en heden en de tekst wordt in die beweging meegezogen. Derrida, tenslotte, richt al zijn aandacht op de intertekstuele verwevenheid die de tekst hier en nu met zichzelf blijkt te hebben. Zo leidt een proces van voortgaande historisering uiteindelijk tot contemporanisering. En die ontwikkeling laat zich verklaren. De context is immers de instantie waarop men altijd een beroep doet om te 'bemiddelen' *tussen* tekst en interpreet, tussen verleden en heden en, zoals de reeks 0, 1/2, 3/4, 7/8, 15/16 etc. ons steeds dichterbij de limiet 1 brengt, zo zal de steeds sterkere positie van de context in zijn verhouding tot de tekst ons ook steeds dichterbij het heden moeten brengen. Het behoeft ons daarom niet te verbazen dat die accentuering van de plaats van het subject en het heden ten koste van het object (de tekst) en het verleden zich al annonceert in het geschiedtheoretisch werk van Johann Gustav Droysen bij wie heel deze paradoxalerwijs tot contemporanisering leidende historisering van tekst en verleden al honderdvijftig jaar geleden een aanvang nam.

7 Zie J. Derrida, 'Différance', in: id., *Margins of philosophy*, (Brighton 1986) 17ff. De noties van 'uitstel' en van 'spatialisering' die Derrida aan het begrip 'différance' verbindt, relateert hij hier aan het Freudiaanse begrippenapparaat.

- In drastischer Polemik gegen eine Geschichtswissenschaft, die sich mit der Erforschung methodisch verdinglichter Vergangenheit bescheidet, betont Droysen die Aufgabe der Geschichtswissenschaft in der Bildung des Zeitalters zum geschichtlichen Bewusstsein seiner Selbst⁸:

het zwaartepunt van de geschiedenis, het punt waarnaar alle geschiedsinterpretatie van nature neigt, ligt niet in het verleden, maar in het heden. Ware geschiedenis beschrijft niet de geschiedenis van het verleden, maar de geschiedenis van het heden.

Hoewel de hierboven beschreven ontwikkeling een onverbiddelijke logica heeft zodra die eenmaal begonnen is, zullen veel historici de behoefte voelen om halverwege de route tussen Strauss en Derrida ergens uit te stappen. De deugd van gematigdheid lijkt hier te verkiezen boven de deugd consequent te zijn. Want volgt men het laatste deel van die route, ruwweg het traject van Gadamer tot aan Derrida, dan lijkt het gevaar niet denkbeeldig dat men de tekst reduceert tot een palimpsest waarop iedere denkbare, door de historicus hier en nu ontwaarde context zijn betekenis kan inschrijven. En dat geldt niet alleen voor historici. Want in zijn bijdrage in deze aflevering verwoordt ook de rechtsfilosoof Witteveen zijn bezorgdheid over de triomf van de context over de tekst. Met instemming bespreekt Witteveen de wijze waarop een drietal theoretici, Stanley Fish, Frank Kermode en Umberto Eco, een poging deed om aan de Derridiaanse aanspraken van de context paal en perk te stellen. De teneur van zijn bijdrage is dat we de contextualistische trein het beste verlaten kunnen ergens in de buurt van het station van Gadamer. Vermoedelijk zullen de meeste historici van mening zijn dat de reis zelfs dan al te lang geduurd heeft, terwijl literaire critici nog wel geneigd zouden zijn even te blijven zitten. Maar men zou zowel de historici als de literaire critici op het hart willen drukken de instincten van de rechtsfilosoof zeer *au sérieux* te nemen -en dat is er ook de reden van dat een rechtsfilosofische bijdrage in deze aflevering opgenomen werd. Want waar onredelijke interpretatietechnieken in de geschiedbeoefening of in de literaire kritiek zonder dramatische gevolgen kunnen blijven, daar kan men zich in de rechtsspraak geen onverantwoordelijke interpretatie-methoden permitteren. In zekere zin zou men daarom de interpretatie van het recht in de rechtsspraak kunnen zien als een ruwe indicatie van hoever men ook elders met interpretatie kan, dan wel moet gaan.

Ik wil hieronder niet nader ingaan op de op zich belangrijke vraag in hoeverre de verantwoordelijkheid die de rechter heeft ten opzichte van de

8 Zie J. Rüsen, *Begriffene Geschichte. Genesis und Begründung der Geschichtstheorie* F.G. Droysens (Paderborn 1969). Rüsen ontwikkelt hier een uitgesproken Gadameriaanse interpretatie van Droysen, zonder zelf overigens die link te leggen. Wanneer Droysen het heden ziet als het focale punt van zowel verleden als geschiedsinterpretatie, dan leidt dat bij hem tot een felle veroordeling van de door de vroege historisten nagestreefde objectiviteit: "Ich danke für diese Art eunuchischer Objektivität. Ich will nicht mehr, aber auch nicht weniger zu haben scheinen, als die relative Wahrheit meines Standpunktes, wie ihn mein Vaterland, meine politische, meine religiöse Überzeugung, mein ernstliches Studium mir zu erreichen gewährt hat. Das ist bei weitem nicht in dem Sinn jenes Werkes für die Ewigkeit, sondern in aller Weise einseitig und beschränkt. Aber man muß den Muth haben, diese Beschränkung zu bekennen, und sich damit trösten, daß das Beschränkte und Besondere reicher und mehr ist als das Allgemeine und Allgemeinste". zie Droysen, *op cit.* 287.

samenleving ook zijn equivalent heeft in de geschiedbeoefening en wat dat voor de historicus betekent voor het zoeken naar de juiste balans tussen tekst en context. In plaats daarvan wil ik ter afsluiting ingaan op een hoogst verrassende beperking, die aan het begrip context en de reikwijdte daarvan, steeds werd opgelegd. Aanvankelijk mag het lijken alsof men onder de context vrijwel alles verstaan mag dat maar op één of andere manier met de tekst in verband gebracht kan worden. Historisten zagen de historische wereld van de auteur van de tekst als zijn context, Gadamer het permanente debat over de tekst, voor Derrida was de tekst zijn eigen context en in het door Kuper behandelde artikel van LaCapra wordt nog een hele variëteit van andere invullingen van de notie context besproken. Er is echter één zaak die men, alsof daar een stilzwijgende afspraak over gemaakt werd, *nooit* met de context van de tekst in verband brengt: namelijk, datgene waar de tekst over gaat. Zodra men die constatering doet, kan men niet nalaten zich daar zeer over te verbazen: want wat ligt meer voor de hand dan het vermoeden dat datgene waar de tekst over gaat in belangrijke mate aan de betekenis daarvan bijdraagt? Evenwel, voor de historicist is de context het geheel van factoren dat bepaalt wat voor standpunt de auteur van een tekst inneemt *ten opzichte van*, of *tegenover* het object van zijn studie: op de denkbeeldige lijn die context, auteur, auteursintentie, historisch materiaal en het object van studie met elkaar verbindt, liggen context en object van studie daarom diametraal tegenover elkaar. Wanneer Gadamer de context in verband brengt met de *Wirkungsgeschichte* van de tekst relateert ook hij de context niet aan het object van de tekst (voor een belangrijke kwalificatie, zie hieronder). En Derrida, tenslotte, heeft de contextuele irrelevantie van de realiteit waar de tekst over gaat gecodificeerd met zijn befaamde "il n'y a pas dehors-texte": er is niets buiten de tekst.⁹

Wellicht onbedoeld geeft Groot in zijn bijdrage nog extra reliëf aan Derrida's these dat de context van de tekst zelfs altijd ook weer tekst is (en nimmer een niet-tekstuele werkelijkheid) wanneer hij in zijn bijdrage schrijft "in die zin (dat wil zeggen in Derrida's zin [F.A.]) is *alles* ter wereld tekst: namelijk in zoverre (dat [F.A.]) slechts datgene voor ons bestaat wat in enigerlei mate betekend is en (...) ook op zijn beurt verwijst en betekenaar is". En Groot vervolgt met de stelling dat het geen dwaasheid zou zijn om ook iets als een veldslag als een tekst te zien. Nu begrijp ik wel hoe Groot tot dergelijke uitspraken komt: waar Derrida (zoals we hierboven zagen) de context wenst te tekstualiseren, komt men aan de verleiding bloot te staan objectieve realiteiten als veldslagen die de historicist vroeger zou rekenen tot de context van bijvoorbeeld Stendhal's *La Chartreuse de Parme* of Tolstoj's *Oorlog en Vrede* ook als teksten te gaan zien. Maar ik denk dat men voldoende werkelijkheidszin moet behouden om aan dergelijke verleidingen weerstand te bieden. Wie in een veldslag sneuvelt, wordt door een kogel en niet door een tekst gedood en met alle teksten (plus de bijbehorende intertekstuele contexten) achter de hand kan men nog geen pistoolschot afvuren. Wat we hier zien is hoe de context -in Groots woorden, "wat betekend is en

9 Zie voor Derrida's ongebruikelijke expliciete commentaar op deze beruchte uitspraak: J. Derrida, *Of grammatology* (Baltimore 1976) 157 ff..

(...) ook op zijn beurt verwijst of betekenaar is"- niet alleen de realiteit waar de tekst over gaat buitensluit, maar zelfs zover gaat om *heel* het bestaan van een buiten-tekstuele realiteit te ontkennen.

Wellicht komt Van Heusden in zijn bijdrage nog het dichtst bij de stelling dat datgene waar de tekst over gaat ook gerekend moet worden tot de context van de tekst. Van Heusden onderscheidt tussen twee soorten van context. De eerste context is de verwachtingshorizon van de lezer; ruwweg is dat de kennis-achtergrond van de lezer waarvan bepaalde elementen geactiveerd worden bij het lezen van de tekst. Vanzelfsprekend is dit noch de context van de historisten, noch de context waar Gadamer of Derrida aan denken hoewel hij dicht bij de laatste dan bij de eerste ligt. De tweede context evenwel identificeert Van Heusden *expressis verbis* met de werkelijkheid: "kennelijk", zo schrijft hij, "bestaat de context van een tekst niet alleen uit een encyclopedie, maar ook uit concrete, en dus altijd enigszins nieuwe situaties waarop wij middels teksten reageren". Vooral omdat Van Heusden in deze passage lijkt te spreken over zowel de auteur als de lezer van de tekst lijken we hier heel dicht genaderd tot het voorstel om datgene waar de tekst over gaat tot zijn context te rekenen. Maar ook hier wordt die stap uiteindelijk niet gezet. Want lezen we verder, dan blijkt dat de door de tekst geproblematiseerde (contextuele) *werkelijkheid* de werkelijkheid is van de lezer en niet die van de auteur van de tekst (en het is eerst die laatste werkelijkheid waarvan we zeggen kunnen dat dit datgene is waar de tekst over gaat). Wel zou men kunnen zeggen dat voor Van Heusden de context in de tweede door hem bedoelde zin ontstaat wanneer de lezer de tekst *toepast* op zijn eigen werkelijkheid. Zoals dat ook het geval was met Van Heusdens eerste soort van context, komt hij daarmee ook hier dicht in de buurt van Gadamer (die men de weliswaar niet altijd als zodanig onderkende held van deze *Groniek*-aflevering zou kunnen noemen). Ik denk daarbij met name aan wat Gadamer als *Applikation* omschrijft en waarover hij het volgende opmerkt: "nun haben uns unsere Überlegungen zu der Einsicht geführt, dass im Verstehen immer so etwas wie eine Anwendung des zu verstehenden Textes auf die gegenwärtige Situation des Interpreten stattfindet"¹⁰ -en hier treffen we de belangrijke kwalificatie die aangebracht moet worden op de hierboven gedane uitspraak, dat Gadamer de context niet relateert aan het object van de tekst.

Ik kan mij goed verenigen met de Gadameriaanse conclusies waar bijna alle contribuanten aan deze aflevering toe komen. Desondanks wil ik er een pleidooi voor houden om, anders dan Gadamer (en de overige behandelde theoretici), tenminste in bepaalde gevallen ook de realiteit die door de tekst en zijn auteur 'gevisieerd' wordt (deze gelukkige term is van mevr. Bulhof)¹¹ te rekenen tot de context van de tekst. Maar voordat ik daaraan toekom, wil ik proberen een verklaring te geven van waarom datgene waar de tekst over gaat altijd uit de context van de tekst geweerd werd. We moeten daartoe letten op een element dat hiervoor nog geen aandacht kreeg: namelijk de intentie van de auteur van de tekst. Wanneer, bijvoorbeeld, een politiek theoreticus schrijft over de absolute monarchie of een historicus over de

10 H.G. Gadamer, *Wahrheit und Methode* (Tübingen 1972) 291.

11 I.N. Bulhof, Narrativisme en hermeneutiek, in: G.A.M. Widdershoven en Th. de Boer, *Hermeneutiek in discussie* (Delft 1990) 110.

Tweede Wereldoorlog, dan vindt die auteursintentie haar belichaming in het in de betreffende studie voorgestelde beeld van de absolute monarchie of van de Tweede Wereldoorlog en in de overtuiging van de auteur dat dat een adequaat beeld van die zaken is. De auteur wil voor alles en bovenal de historische werkelijkheid correct weergeven en er bestaat daarom een even natuurlijke als directe band tussen auteursintentie en historische werkelijkheid. Vergelijkt men verschillende interpretatietheorieën, dan vindt men daarin ook een bevestiging van dat gegeven: interpretatietheorieën die vasthouden aan het belang van de auteursintentie willen ook niet marchanderen met de historische realiteit, daarentegen zodra die auteursintentie gerelativeerd wordt, gebeurt hetzelfde met de realiteit van het verleden. Maar als de politiek theoreticus of de historicus zijn tekst geschreven heeft, dan is het woord aan de interpreter van die tekst; die laatste zal constateren dat de betekenis van de tekst verschilt van die van andere theoretici en dat de verschillen althans gedeeltelijk te verklaren zijn vanuit de contextuele verschillen tussend die teksten. Nu zijn die contextuele verschillen zaken die de historicus of de politiek theoreticus *sui generis* zelf nooit in zijn beschouwingen betrekken zal: zij zochten slechts naar het beste beeld van de absolute monarchie of van de Tweede Wereldoorlog. Met andere woorden, de in de context geïnteresseerde interpreter van het werk van de politiek theoreticus of van de historicus zal, voor zover hij zich niet wenst te identificeren met het gezichtspunt van de auteurs en de auteursintentie, ook geen aandacht hebben voor de realiteit die in de tekst onderzocht wordt en die daarom buiten de context van de tekst willen houden. Hier dan ligt, mijns inziens, de verklaring voor die empirisch te constateren regelmaat in interpretatietheorieën dat de in een tekst bestudeerde realiteit nooit tot de context van de tekst gerekend wordt.

Wie een verklaring geeft, biedt daarmee tevens een legitimatie van wat verklaard werd en men zou daarom de in de vorige alinea geboden verklaring op kunnen vatten als een rechtvaardiging voor de hiervoor geconstateerde beperking op wat de context van een tekst is. Toch wil ik die beperking hieronder aanvechten. En evenals Derrida (wiens instelling ik in dezen althans deel), wil ik dat niet doen met een of andere algemene theorie, maar op basis van een ervaring die ik zelf had bij de lezing en de interpretatie van een bepaalde corpus teksten. De aanleiding tot die 'leeservaring' was dat ik me enige tijd geleden grondig verdiepte in het werk van Tocqueville (1805-1859) waarbij het mijn bedoeling was om me een eigen beeld te vormen van hoe Tocqueville de democratie zag. Dat wil zeggen, in eerste instantie ging het mij niet om de democratie als zodanig maar slechts om een zoveel mogelijk juist inzicht in Tocqueville's beeldvorming van de democratie. Juist omdat ik me dus eerder concentreerde op een tekst dan op een bepaald historisch fenomeen (de democratie) had ik geen aarzeling om gebruik te maken van een reeds ontwikkelde interpretatietechniek, namelijk Hayden White's tropologische analyse van historische teksten en waarbij de meeste lezers van dit blad zich, naar ik aanneem, wel iets voor kunnen stellen. Het resultaat van deze tropologische lezing was, dat in Tocqueville's werk twee stijlfiguren prominent aanwezig bleken te zijn, namelijk de metafoor en de paradox. Waarbij de paradox in de tekst steeds gerelateerd blijkt te zijn aan

de democratie in zijn eigenlijke vorm, terwijl de metafoor in verband staat met de vervalsverschijnselen van de democratie.¹²

'So far, so good'. Maar er bleek mij nog iets anders. Namelijk dat de inhoudelijke beschrijving die Tocqueville in zijn werk geeft van de democratie op het direct waarneembare en ook door hemzelf ongetwijfeld geheel en al beheerste oppervlakte-niveau van de tekst, een weergave van de democratie bood die met die tropologische analyse naadloos overeenstemde. Want op dat niveau beschrijft Tocqueville de democratie als een doelloos oscilleren rond een afwezig of leeg centrum -en dat is een wijze van de werkelijkheid zien die ook door de paradox gesuggereerd wordt. Anderzijds, het door Tocqueville herhaaldelijk beschreven degeneratieproces van de democratie tot Tocqueville's bemaamde 'benevolente despotisme' suggereert weer de centripetale beweging die de essentie is van de metafoor.¹³ Dit resultaat verbaasde mij zeer en stelde mij voor raadsels. Immers, die tropologische analyse die ik op Tocqueville toepaste is een uitvinding die door Hayden White in onze tijd gedaan werd en er kan uiteraard geen sprake van zijn dat Tocqueville daar enig idee van gehad heeft. Toch -en daar ligt de *crux*- deed zich die welhaast miraculeuze correspondentie voor tussen wat Tocqueville welbewust in zijn boek over de democratie had neergeschreven aan de ene kant en die formele aspecten van zijn studie over de democratie aan de andere kant waarvan hij onmogelijk enige weet gehad kan hebben (waarmee ik geenszins wil beweren dat Tocqueville geen interesse voor de stilistische aspecten van zijn werk gehad zou hebben -het tegendeel is het geval- het gaat mij er slechts om dat de White-aanse oppositie tussen metafoor en paradox nooit door Tocqueville bewust geïntendeerd kan zijn.

Vanzelfsprekend diende ik mij nu de vraag te stellen hoe die 'miraculeuze correspondentie' tussen vorm en inhoud verklaard zou kunnen worden -en dat brengt mij bij de *pointe* van mijn betoog. Laten we uitgaan van de *unzeit-gemässe* stelling dat er zoiets is als een realiteit van de democratie. Dat wil zeggen, dat de democratie niet slechts een interpretatiegeschiedenis is van een bepaalde reeks historische en politieke fenomenen, dat zij niet slechts een Derridiaanse *archi-trace* is die wij aantreffen in boeken en artikelen met het woord 'democratie' in de titel, maar dat er in de historische en politieke werkelijkheid waarin wij leven inderdaad een aan ons en onze taal en teksten externe realiteit is die wij met dat woord aanduiden. Dan laat zich de volgende hypothese voorstellen -en ik geef onmiddellijk toe dat het voorlopig om niet meer dan een hypothese gaat. Het is dan denkbaar dat er theoretici, zoals Tocqueville, zijn die een zo treffend inzicht in een bepaald deel van onze historische en politieke werkelijkheid (als de democratie) op het spoor wisten te komen dat met de verwoording van dat inzicht als het ware vanzelf een extra, door de auteur niet bedoeld en hem onbewust gebleven, inzicht 'meekwam'. Men zou het zich als volgt kunnen voorstellen: pogen we realiteit van een fenomeen als de democratie door te dringen, dan kan het gebeuren dat de betreffende politieke realiteit zich aan ons gaat vertonen in min of

12 Zie mijn 'Metaphor and paradox in Tocqueville's political writings' in: R. van de Vall, C. van Eck en J. McAllister, *Style in philosophy and the arts* (Cambridge verschijnt 1992 of 1993).

13 Zie mijn 'Tocqueville: history, politics and texts' (te verschijnen).

meer samenhangende 'brokken'. En er kan dan in de correcte (in tegenstelling tot een *inadequate*) beschrijving van zo'n brok, meer 'meekomen' dan de auteur van de tekst in kwestie zich zelf wel realiseert. En juist het feit dat er zoiets 'extra's' meekomt, is er in dergelijke gevallen het bewijs van dat we hier van doen hebben met een inzicht dat de kern van de zaak betreft. Onwaarheden komen afzonderlijk, de waarheid daarentegen in de werkelijkheid imiterende, samenhangende gehelen.

Maar voordat ik hierop een nadere toelichting geef, wil ik eerst mijn vermoeden uitspreken dat er in Kellners weergave van Schama's *Citizens* ook sprake is van zo'n 'brok' realiteit dat los van de auteursintentie 'meekomt' in Schama's behandeling van de Franse Revolutie: vanzelfsprekend hoop ik dat de leeservaring die ik had met de bestudering van Tocquevilles teksten niet uniek is. Kellner concentreert zich op Schama's weergave van de Terreur en waarin Schama zelf de essentie van de Revolutie ziet. Hij constateert dat Schama er op een merkwaardige manier in slaagt om de Terreur in zijn naaktheid te tonen omdat hij (in strijd met alle disciplinaire conventies in de geschiedbeoefening) niet probeert daar een diepere zin of betekenis in te ontwaren (de Terreur behoort tot de categorie van het *sublieme* en niet tot die van het *esthetische* in Kellners aan White ontleende terminologie). Met andere woorden, de essentie van Schama's schildering van de Terreur en van zijn inzicht daarin liggen niet alleen, en wellicht zelfs niet in de eerste plaats, in wat hij daar welbewust en inhoudelijk op oppervlakte-niveau van de tekst over zegt, maar in de tekstuele vorm die hij daarbij, zonder zich goed te realiseren wat hij doet, hanteert. Kellner citeert Schama als volgt: "in some depressingly unavoidable sense, violence was the Revolution" en hij voegt daar het volgende commentaar aan toe:

the unavoidability, as I have presented it here, comes from the formal choices Schama has made, the confusion of chronicled spectacle with narrated lives which creates the confusion in the book and the confusion of events. Critics who assert that Schama never explains where the Revolution came from, or that his explanation of the events after 1792 seems confused, are assuming precisely the formal world that Schama is questioning.

En hier stoten we op hetzelfde merkwaardige gegeven dat we ook al in het geval van Tocqueville ontmoetten, namelijk die 'miraculeuze' door de auteur van de tekst niet bewust gezochte correspondentie tussen de vorm en de inhoud van de tekst, terwijl *beiden*, de vorm wellicht meer dan de inhoud, een correct inzicht in een objectieve, historische realiteit tot uitdrukking brengen. Want Kellner wijst erop dat de bedoelde formele eigenschappen van Schama's tekst er door Schama om geheel andere redenen in aangebracht werden dan om dat inzicht in de Terreur uit te drukken: met die "confusion of chronicled spectacle with narrated lives" beoogde Schama zelf in het geheel niet om te komen tot een dieper inzicht in de Terreur, maar slechts om een boek tot stand te brengen dat eerder een getuigenverslag dan een beoordeling van de Revolutie was. Zoals we dat hiervoor bij Tocqueville constateerden, blijkt ook hier sprake te zijn van een inzicht in de aard van een historisch fenomeen (de Terreur) dat bewerkt wordt door een 'miraculeuze' correspondentie tussen vorm en inhoud en daarbij vindt die correspondentie niet zijn verklaring in de auteursintentie, noch in één of ander mysterieus tekstueel

mechanisme dat achter de rug van de auteur om functioneert, maar in de intrinsieke samenhang van een 'brok' realiteit dat door de historicus 'gevi-seerd' wordt.

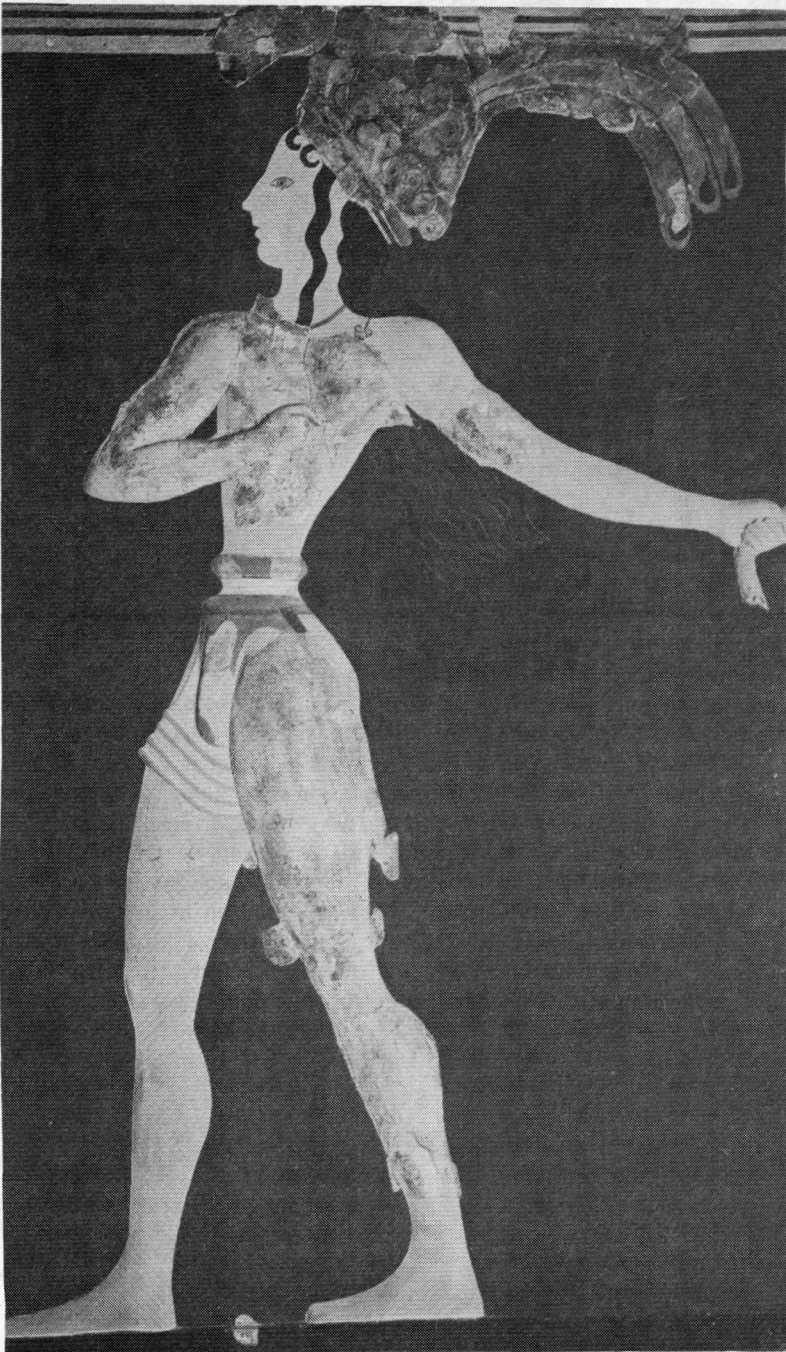
Inderdaad, niet één of ander mysterieus tekstueel mechanisme maar de historische werkelijkheid staat in mijn visie garant voor die 'miraculeuze' correspondentie tussen vorm en inhoud -of, in het algemeen, tussen de niet-en de door de historicus wel geïntendeerde aspecten van zijn tekst. Het is zeker waar dat de meeste hedendaagse tekst-theoretici die correspondentie liever met behulp van een tekstueel mechanisme zouden willen verklaren en aangezien die tekst-theoretici (ondanks al hun meningsverschillen) het er *unisono* over eens zijn dat men de werkelijkheid altijd buitenspel moet zetten, is die reactie ook te verwachten. Maar een blik op de exacte wetenschappen is voldoende om ons ervan te overtuigen dat een dergelijk tekst-theoretisch occasionalisme overbodig is en dat een economischer en redelijker verklaring voor die correspondentie mogelijk is. Als voorbeeld verwijs ik naar de wetten van Boyle, de algemene gaswet van Boyle-Gay Lussac, de wet van Avogadro en de wet van Dalton. Deze vier wetten hebben allen betrekking op het gedrag van een gas in een afgesloten ruimte. Nu is het zo dat die vier wetten op het eerste gezicht los van elkaar lijken te staan en zo is het ook in de geschiedenis van de natuurkunde lange tijd geweest. Met behulp van de kinetische gastheorie, die gebaseerd is op de hypothese dat een gas bestaat uit in beweging zijnde gasmoleculen, kunnen die vier wetten echter uit elkaar afgeleid worden. Tegen die achtergrond van die kinetische gastheorie kan men daarom zeggen dat de ene theorie *impliciet* ook de andere verwoordt. Anders geformuleerd, met ieder van die vier wetten 'komt' als het ware een 'brok' natuurkundige realiteit 'mee' dat groter is dan dat wat in iedere afzonderlijke wet verwoord wordt omdat daarin impliciet *ook* de drie andere wetten aanwezig zijn (zoals men later, dankzij de kinetische gastheorie, vast kon stellen). En in analogie met dit voorbeeld laat het zich voorstellen dat ook de politiek theoreticus of de historicus een correct inzicht in één of andere historische realiteit op een zodanige wijze in zijn tekst uitdrukt dat daar *impliciet* een additioneel historisch inzicht in wordt verwoord en waarvan de auteur van de tekst zelf zich niet bewust geweest is.

Aan deze gedachtengang zijn, tenslotte, de volgende overwegingen te verbinden. Juist omdat de werkelijkheid zelf -en niet één of ander mysterieus mechanisme in de tekst- verantwoordelijk is voor de ogenschijnlijk zo 'miraculeuze' correspondentie tussen de geïntendeerde en de door de auteur van de tekst niet-geïntendeerde aspecten van de tekst, mogen we concluderen dat we met een *waar* inzicht in de aard van de historische werkelijkheid van doen hebben, zodra zich een dergelijke correspondentie constateren laat. Zo ligt ook de definitieve legitimatie van ieder van die hierboven genoemde gaswetten in de impliciete aanwezigheid daarin van de drie overigen. De hierboven besproken eigenaardigheden van historische teksten bieden ons daarom tevens een criterium voor de waarheid en de betrouwbaarheid van complexe historische teksten en voor hoe we er in kunnen slagen om ware uitspraken te doen over zulke mistige dingen als de democratie of het wezen van de Terreur. Voorts is aan het bovenstaande een methodische suggestie te verbinden. Bij onze speurtocht naar ware en adequate inzichten in de aard van de politieke en historische werkelijkheid, zullen we, niet in de laatste plaats, onze aan-

dacht moeten richten op waar in historische teksten bedoelde en onbedoelde boodschap, of vorm en inhoud met elkaar overeenstemmen.¹⁴ Dat betekent, allereerst, dat we niet, zoals Derrida en zijn deconstructivistische volgelingen ons aanraden, moeten letten op semantische *divergentie*, op waar de tekst tegen zichzelf verdeeld is, maar juist op semantische *convergentie*. Zij het dat die semantische convergentie zich eerst laat vaststellen nadat men gebroken heeft met de illusie van de eenheid van de tekst. Dit is daarom, in zekere zin, een 'going beyond Derrida': in eerste instantie worden de verschillende stemmen die in de tekst spreken conform Derrida's suggesties inderdaad als zodanig van elkaar onderscheiden. Maar de volgende, meest wezenlijke stap is te zien of in die door de tekst zelf bewerkte 'disseminatie' van betekenis in tweede instantie toch weer een eenheid te ontwaren valt. Een tweede verrassend resultaat is dat waarheid in de geschiedbeoefening en in de politieke theorie tendeert zich te manifesteren op het niveau van de historiografie en niet op dat van de geschiedbeoefening zelf. Het is immers op het niveau van de historiografische analyse van de historische tekst dat de waarheid over het verleden zich eerst vast laat stellen. Waarheid over het verleden of over onze politieke realiteit is een aangelegenheid van de tweede orde; de geschiedschrijving zelf biedt slechts experimenten met de waarheid, maar als zodanig is zij essentieel. Want de waarheden van de historiografie parasiteren op die experimenten met de waarheid.

Tot slot keer ik nog eenmaal terug naar het probleem waarmee deze uiteenzetting een aanvang nam: het probleem van hoe de context van de tekst gedefinieerd zou moeten worden. Stemmen we in met het voorstel dat context al datgene omvat wat (mede) bepalend is voor de betekenis van de tekst en is het voorts zo dat in het geval van de *ware* tekst (zoals Tocqueville tekst over de democratie) de tekst zijn waarheid dankt aan de werkelijkheid waar hij over gaat, dan zullen we datgene waar de tekst over gaat moeten rekenen tot de context van de ware tekst. De wijze waarop men traditioneel de context definieerde geeft ons de context van de *onware* tekst. Het feit dat de vraag naar de waarheid van de tekst nog nimmer bevredigd beantwoord werd, is daarom vooral te wijten aan een onjuiste opvatting van wat de context van de tekst is.

14 Zie mijn 'Uitspraken, teksten en afbeeldingen' (te verschijnen).

Een beroemd voorbeeld van een fresco waarbij door de restaurateur meer is aangevuld dan door het verleden bewaard is gebleven. In: A. Michailidou, *Knossos* (Athene 1981).